

ხელის-მოწერა:



«ივერიის» ფასი

ერთი წლისა გაცხადებით გეგუგუნავს 7მ. —
სახეების წლისა 3მ. 50კ.
თითო ნომერი 15კ.

ტფილისს, «ივერიის» რედაქციაში
მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოშვილის სახლების მე-
მოდ, სახლი № 5.

ქუთაისს, ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბლიო-
თეკაში.

განცხადება მიიღება ქართულსა და რუსულს
ენაზედ.

თუ საჭიროება მოითხოვს, რედაქცია გაასწო-
რებს და შეამოწმებს დასაბუჯდათ გამოცხადებულ
წერილებს.

ს ა ჰ ო ლ ი ტ ი კ ო და ს ა ლ ი ტ ე რ ა ტ უ რ ო გ ა ზ ე თ ი .
ბამონის ხუთაბათოზით

განხილეთ ივერია გამოვა 1878 წელს
იმავე სახით, იმავე პროგრამით და ისევე კვი-
რადი ერთხელ, ხუთშაბათობით.

ფასი ერთი წლისა, გაცხადებით თუ გა-
უცხადებლად, შვიდი მანეთია.

ხელის-მოწერა მიიღება დილის ათის საა-
თიღამ ნაშუადღევს ორს საათამდე ტფილისში,
«ივერიის» რედაქციაში, რომელიც იმყოფება
მთაწმინდის ქუჩაზე, შიოშვილის სახლების მე-
მოდ, ქანანოვის სახლში, № 5.

ქუთაისში ანტონ ლორთქიფანიძის ბიბ-
ლიოთეკაში.

ტფილისის გარე მცხოვრებთა შეუძ-
ლიანთ დაიბარონ განხილეთ «ივერია» ამ ად-
რესით: **Въ Тифлисъ, въ редакцію
газеты ИВЕРІА.**

საქართველოს მატანე: («ივერიის» კორ-
ესპონდენტები). — I. თელავი, კახეთი, გურია. —
II. «ივერიისადმი» წერილი. — III. საზოგადოებრივი მიმო-
ხილვა, საბჭოთაო, სოციალური. — IV. საქართველო, ისტო-
რიული და ეტნოგრაფიული გამოკვლევა. — V. შვიდი მახუ-
რებულის გამოცხადება (შემდეგ). — VI. განცხადება.

საქართველოს მატანე

(«ივერიის» კორესპონდენტები)

რუსი, ლეონოზი ხეიო, სულ ქილი, ქილი,
როსლა გველიშოს ხეი გავლიყა!?

თელავი. აბა ესაა აუშენდებათ თელავლებს
ქობაძისა აი! ზოგი ცოცხალს ხნის შემდეგ ნახონ ბა-

ტონის წყარო როგორ გაუკეთდებათ, თორემ აქამ-
დინ რა იყო! აი, ბატონო, საქმე რაში მდგომიანრებს:
ბატონის წყაროს ხუთი-ექვსის საჯენის სიშორეზე,
სამხრეთის მხარეს, დგას ერთი ძველი სახლი, რომელსაც
ბატონი ამ უამდ აქცევს და მიწას (ნაქცევს)
იმ მხარეს აყრუვებს (ეზოს გასასწორებლად) საი-
თაც მომდინარეობს წყარო, და სადაც ხალხი ავსებს
წყალს.

ნანგრევი მიწა თან-და-თან ავსებს წყაროს არხსა
და შემდეგ სრულდებათ მოსწყვეტავს წყაროსა და,
გინ იცის, მგონი ისე დაივარდოს, მიწაში, რომ თე-
ლაგულებს სახლთანაც ვეღარ იმეორებ წყაროს კვადი!
ვეგლას ჭხედავს, რომ ბეწვზე ჭიკიდა ბატონის წყა-
რის საქმე, მაგრამ გინიც ვაღიან ვურებს (როგორც
ყოველს საზოგადო საქმეში) არ იბერტყავენ. ცოცხალს
მაინც არა შენადინებენ, რომ არხი გაუკეთონ და
მილით გამოიყვანონ იმ ადგილამდინ, სადაც ამ ორის
წლის წინად საამურად გადმოიხრიალებდა. რა არის,
სულ ოთხი-ხუთი საჯენის სიგრძეზე მოუნდება არხის
გაყვანა და ისიც არ უნდათ გააკეთონ, რომ განთქმუ-
ლი წყარო სამუდამოდ არ გამოეცალათ ხელიდან!
გინიც ვაღიან ამ საქმეს ვურადდებათ მიაქციოს, იმას
ხომ არავინა სთხოვს ფულს, — ოც-და-ათი თუმანი
(300 მ.) ხომ არის შემოწინებული ბატონის წყაროს
გასაკეთებლად ერთი ქართველის სინაჯისაგან. ეს
ორი (თუ მეტი არა) წელიწადია, რატომ არ მოახ-
მარებენ?! ვის აბარია ის ფული, რატომ ხმას არ
იღებს?! იქნება გადაუღებეს კიდეც, — ეგვეც არავინ
იცის! — ვითომ საკვირველია თუ?! ვა! ბატონო ქა-
ლადღში რაღა უნდა წააგონ?! სადილები რიღათი უნ-
და გააკეთონ?! ახლა მაგდენ ცილსაც ნუ დავწამებთ აქა-

ურებს და! განა თავიანთი ფული ვი არა აქვსთ? (მე ვიცი საზოგადო საჩქეზე მოხმარებაში დაეხმარებოდნენ!) ვუკლავ-ვუკლავ, მაგრამ ვისადა აქვს ფული შენსხული, თუ არ ეყოფა 300 მ. სოჭვას, თუ „არ ეყოფა“ და გათავდა! ხუთიოდე კაცი კიდევ მოიხილება აქ, რომ ამისთანა კეთილს საჩქეში უკან არ დაიხივებ და შეიწვობის მისცემენ. მაგრამ... დაუდევრელები არიან მეთქი, დაუდევრელები! გაიგეთ თუ არა! „დაუდევრეობა“ — ამ სიტყვით გამოიხატება თელავის საზოგადოების ხასიათი... მაგრამ (კიდევ მაგრამ)... „საზოგადოება“ არ არის, არა! ვარტა-ყურტა ხალხის მეტი (გარდა ხუთიოდე კაცისა) თელავში არაფერ არის!... აფსუსი არ არის, რომ თელავის მშენებლის ბუნებით თელაველები სიამოვნებენ! ბერძნებს უკვირდათ, რომ იმისთანა ფიზიკურად მახინჯს კაცში, როგორც იყო ჩინებული ფილოსოფოსი სოკრატე, ქსუფევდა იგეთი უმანკო და სიმართლით სავსე სული; მე კიდევ ის მიკვირს, რომ ამისთანას მშენებელს ბუნებას, როგორც არის თელავში, დაუბადავს ამისთანა ხალხი, როგორც არიან თელაველები! მზებობით გინდათ, განათლებით, მიმართულებით თუ სხვით, ყოველის ფერში რამოდენიმე ასი ნაბიჯით უკან არიან დარჩენილები თელაველები. ნუ გეშინიანთ, თელაველებო ზოგში თქვენს ხართ ყველა საზოგადოებაზე წინ, მაგ. — ღვინის სმება; — თქვენ ვერაფერ ვერ გაჯობებთ! ნუ თუ ეგ არაფერია?! თქვე დალოცვილებო, თქვენს! ჩვენს ზოგს მინც მიუგდეთ ყური რას ამბობს:

...„შვილნო, თქვენი წინაშინი, ეგრე გუელ-ქვად როდი იყუნენ“

 „რაც ვუოფილვართ, ის აღარ ვართ, რაც ვართ, ის ნულარ ვიქნებით...“

ასე ერთი მოტყუებაზე მივარდეს საჩქე! ღვთის წყალობა მე და შენა გვექონდეს, მკითხველო, მარდებობა არიან ეს ჩვენი „ზოლოსები“ ამასში! „ზოლოსების“ დავთანში „ჯიბე ტყე“ ვი სწერია და „საზოგადო“ საჩქეს ხსენება ვი—ცოდვას არის; საზოგადო კეთილდღეობა ამათს დავთანში არა სწერია.... „მენდლის“ ჩამოკანკურების იშტაც რომ გავხსნათ

ჩვენს ვაჭრებს! — ამ ცოტას ხანში ერთს აქაურს ვაჭარს ველის მენდალი მოუვიდა. მეორემ (მსუქანია) რომ გავიგო ეს — გაუსკდა გული და ჩავარდა ბოლძისში. თანაც რომ განჯეოლოდა, ქვეყნიერობას არა მოაკლდეოდა რა! ქსი აქეთ, ქსი იქით, ბოლძის ჩვენს მენდლის მამიებელმა მიჭმართა ახლად დაჯილდოებულს მენდლით ვაჭარს და სთხოვა, რომ მისთვისაც ესწავლებინა ის საშუალება, რომლის შემწეობითაც ზინჯელმა იშოვა მენდალი. ასწავლან თუარა — ღმერთმა იცის, მაგისი არა გამოვიან რა... ერთს კიდევ გეტყვი, მკითხველო, თუნდა მღანძღო ვებდობისათვის, — ერთი ოხუნჯობას თელავში ამ ჟამად. რომ უფრო გარდად შეიტყოთ, მე წარმოგიდგენთ თქვენ სცენად, რადგანაც ეს ნამდვილად სცენად მოხდა. ერთი ქართველი მივიდა სომეხს ვაჭართან, რომელმაც რა შეატყუა, რომ ეს კაცი ჩემი „საკბილო არ არისო, — უთხრა: — ვა, შენ რა გელაზარაკო, მამა ჯან, როდესაც შენ თავში „ქ“ — ნი გიზის! ქართველმა ტეტიამ ჭკითხა: „შვილო, ე ქანი რა არა ახლან? სომეხმა (ვითომ გამარჯვებულმა) მიუგო: „ქ“ — ნი — ქართველი!
 „შვილო, უზასუხა გლევმა, ე ქართველი რა დასამძახნია; მაგრამ შენ რო „ს“ — ნი გიზის თავში! სომეხმა გაკვირვებით ჭკითხა: ვა, ახლან ს — ნი რა ნიშანია? — გლევმა მიუგო: „რა ნიშანია, შვილო და „ს“ — ნი — სულელი! შენ, შვილო სულელი ხარ და მე რო ქართველი ვიყო რაო ახლან?! ამ ქართველს გლევის სიტყვისაგან გარცელებული სომეხი ვაჭარი გარცეებით შეჭყურება ჩვენს „იტეციას“. სწორე ვითხრა, მკითხველო, ისე გამეცინა, რომ კუჭი ძლიერ მოვიბრუნე. — ი დალოცვილმა, იგრე უერდად როგორ მიატყვა სიტყვას!.. მაგრამ, ვამიე, ვამიე, რატო აგრე დამავიწყდა ჩემი საგანი; რატო აგრე უზანსე შევადდე სიტყვას! არაქა, თელაველებო, დაგვიშანა წყარო! ქრისტეანები არა ხართ, მოეშველენით ბატონის წყაროს, თორემ ეგ არის, წახდა „გაგალი“ წყარო! ვეყო, რა დროს ყურის მიგდება არის, ვერა ქსუდავთ, ჩვენი ვაჭრები როგორ ეშურებიან დამძაღდუმძაღდ საჩქელის გასეიდვას?! „ზოლოსას“ მინც შეჭნუდეთ!....

ბახეში. როგორც დამარწმუნა ერთმა ზატი-
 ცემულმა გვამმა, ს. კონდოლი უკვლავიერი მოუპო-
 დებიათ შკოლის განსწავლავის ამ უამად, მხოლოდ
 მასწავლებლის უყოლიობა აბრკოლებს სოფელს, რომ
 შკოლა (სწავლა) განსწავლავს. მე გავიგე (მართლაც თუ
 ტყუილი—არ ვიცი ნამდვილად), რომ ლეკებს ისე
 ჩაჩქოლი აქვთო. თოვლი თურმე არ არის ამ უამად
 ლეკებში. გაღმა კახეთში ყოველს სოფელში ყარა-
 ლებზე დანიშნეს... გასაფხული დაიწყო კახეთში;
 ზოგიერთს მინდვრის ყვავილი კიდევაც გაშალა და
 თითქმის ზოგმა ხემ კოკორიცი გამოიტანა. ჯანმრთე-
 ლობა კახეთში ამ უამად. საქონლის ჭირმა აიღო
 ხელი ჩვენსედა მოსავალს კარგი ზირი უჩანს. თებერ-
 ვალმა როგორცა ქაჩები მოუხშირა. წარმოიდგინეთ:
 ზოგიერთს ბოგირი გზატკეცილზე, ისეთი მკვიდრია
 (ისე მკვიდრი იყოს გზების მსუფრებლების მარჯვენა!),
 რომ ცხენს ვერ იმაგრებს!... სიმშალეა კახეთის
 გზებზე; მაგრამ თელავში კი... (კიდევ თელავი!) მო-
 მეტებულს ნაწილს ქუჩებში (ორღობებში) კი ადა-
 შიანს არ გაველებო ცალხის გამო. „მაშ, იტყვის
 მკითხველი, თელავის ხალხი როგორ დადის „იმ“ ქუ-
 ჩებზეო? ბატონებო, თელავის ხალხი რომ დადის, ესე-
 ნი „დაშინებები“ კი არა—„თელაველები“ არიან!... ზო-
 გი შედეგში...

ქართველი.

18 თებერვალს 1878 წ.

ქ. თელავი.

გუბრილიამ. როგორც კერძო ადამიანის, ატრეტევი
 რომელიმე ხალხის ცხოვრება და გამოცდილება ყოველ-
 თვის წლოვანების რიცხვით არ განისინჯება. — სმირად
 კრთის კვირის ანუ თვის ცხოვრება და გამოცდილება
 კერძო პირის ანუ ხალხის სიტუაციაში რამდენიმე
 წლის ცხოვრებას და გამოცდილებას წაკვარება. — შარშან
 აწილიდამ წელს თებერვალმდისინ ჯერ წელიწადიც არ
 გასულა, მაგრამ ამ ხანში ჩვენმა ბატონმა გურამმა იმდ-
 ნი იგონა და გამოცდა, რომ 10—20 წინა-წლების
 განმავლობაში ამაზე ნაკლებიც მას არ უგონებია და არც
 გამოუტანია. — წმდგომმა ომიანობაში სომ მოელს ჩვენს
 ჩვეულებაზე ძლიერ დიდი გავლენა იქონია და გურამსე და
 გურულაზე კი როგორც მტრთან მოსასწავრე ალაგზე

როგორც ამ მტრებისგან წინათ ბერის გამონაცადს და
 ბერის ნაგონობს ხალხსე, რასაკვირველია, კიდევ მეტი
 გავლენა უნდა იქონია. — მართლაც ჯერ კიდევ ომიან-
 ბაზე მხოლოდ შინაური მზადება დაიწყო, რომ გურამ-
 საც დაეტყო დიდი ფაქტა-ფუტე. მიხუმიუღმა ხალხმა
 ერთბაშით მოიგონა წინანდელი თითქმის დაიწყოებული
 ომი სათათრეთთან, მოიგონა თათრების გურამში შე-
 მასვლა და ამ შემასვლის შედეგი, მოიგონა რამდენი
 ტყვეები გაუგვანათ მოსამზღვრე ქაბულეთლებს გური-
 დამ, რამდენს ქაბულეთელს „ფირალებს“ გაუტარცვავს
 გურიის მოსამზღვრე მცხოვრებლები, — მოაგონდა
 გურამს ყველა ეს და წინანდელის სიმინით და
 თავ-გამომტრებით დაუწყო ღოდინი მტრთან ბრძო-
 ლას.

ჯერ კიდევ ომი გადაწყვეტილი არ იყო, რომ გუ-
 რამში დაიწყო ადგილობრივის „დრუჟინის“ მოკრეფა;
 შკრიბეს ჯერ პირველი ადგილობრივი ქვეითი დრუჟინა,
 იმას მიჭყვა მეორე, იმას მესამე და ბოლოს თავად-
 ახნაურთ ცხენოსანი დრუჟინაც შეიკრიბა. ყველა ეს
 დრუჟინები შესდგებოდნენ დარჩეულის ვაჟაგვისაგან
 და მათი მხასავი კაცი უნებურად იფიქრებდა: ამათ წინა-
 მძღოლად და ათასის თავად ღომ-კაცი ეკადრებათო. და
 მართლაც ბრალიც იყო, რომ ამ მხნე ვაჟაგვის სავად-
 რისი ათასის-თავები არ შესვდათ. ყველამ მათმა უფრო-
 სებმა იმდენად შეუფერებელი ქცევა დაიჭირეს როგორც
 ბრძოლის დროს, ისე დასვენებისას, რომ ენა-მასვილმა
 გურულაებმა ყველას თითო ასირებული დაცინების
 სახელები დაარქვეს მათის მოქმედების შესაფერ. ერთს
 მათგანს „დედა-ბერა“ უწოდეს, რადგან თურმე ჩხუბის
 დროს შეულო ბებრუნასავით თითონ უჩან სადე
 ჩვენსეფობდა და თავის ჯარს იქიდან ამხევედა:
 არ-რ-რ-იქა, ბბბიჭებო, არ-რ შემარტრცხვინნოთ...
 კი არ იფიქროთ შაშისგან ენა ებორკებოდა, არა: ენა
 ბუნებით ესე აქვს ამ ხალხის დროის გმიხს. მეორესაც
 უკელი გამდელა“ თურმე დაარქვეს, რადგან ომის წინ
 ის ყოველთვის ძველ გამდელსავით სახლში დარჩენას
 ცდილობდა. მესამესაც — „სახინის ბოქლომი“, რადგანაც
 ის მხოლოდ თავის ჯარის სახინის მკინვარებით თურმე
 უვლიდა, მეტს არას აკეთებდა.
 ამოხაში სამირად მზადებამ თან და თან იმატა და
 რუსის ჯარებმა სამზღვრებისკენ მოძრაობა დაიწყო;

დაიძრა ჯანი ჩვენგანს; წამოდგა ფეხზე ჩვენი პაწაწა მარცხე. პოლიციიდან დაწყობილი უგანასკნელ მამასახლისადე უკვლავ დაფრცხურდა. ინჟინერები, გზის მუშები, პოლიციის სახლი პრისტაუები—თითქო წადგან ჩამოცვივდნენო. განდა ერთი ფრცა-ფრცვი, წინ და უგან წანწალი, ერთი უკრილი: არიქა გზები, არიქა ხიდეები, ვინ ხაბთ კაცი! ჯარები მოდიან, გზებს და ხიდეებს თხუ-ღობენს....

სადაა გზა ჯერ, სადაა ხიდეები!—ჩვენში აქამდე არც ერთ მოზდილ-მდინარეზე კაცის თვალს ხიდი არ უნახავს, თუმიცა გურიის ხიდეზე დანახარჯი ანგარიში არც ერთხელ ჩაწერილა ქუთაისის გუბერნიის სასარჯო სიაში. მაგრამ როგორც სხვა უკვლავ კარგ დაწესებულებას ტრუდი ბოლო აქვს ხოლმე ჩვენში, ესეც თურმე მარტო სასარჯო დავათში ინიშნებოდა: თურმე უოკელთვის წყალ-დიდობაზე მდინარეებსავე მიჭქონდათ ჩვენებური ხიდეები, ასე რომ არაადეს იმათზე კაცი ფეხის დადგმას არ მოსწრებოა. ამ მდინარეების სიბოროტე და ჩვენი უბედურება, თორემ ერთს ვისმეს მანც მოკვასწროა ამ ხიდეზე ფეხის დადგმა, და ისე ჩუმად არ წაქლო ისინი წყლებს. მარტო ერთმა კაცმა იტოდა ამ ხიდეების არსებობა და ის თითქმის უოკელ წლივ დიდს ნახარჯს წარადგენდა ამ ხიდეებისას , მაგრამ მშვიდობიანობის დრო სხვა უოფილა და ომიანობის სხვა და რაც მშვიდობიანობის დროს ქაღალდის სათამაშო მწვანე სტოლის ქვეშ ადვილად დაიმალება, იმას თურმე ომიანობის დროს ეს სტოლები ისე გედარ გადაჭსწვდება, —და რაც უნდა მომხდარიყო ხიდეები უთუოდ უნდა გაეკოათ.—დაიწყეს ხიდეების და გზების კოეობა, ერთ ორ თვეში გააკვს ხიდეები სუფსაზე, გობაზოულზე, ყურზე, ნატანებზე, რომლებთანც ამდენი ათასი მანეთი ჩაყვლავათ და ხიდი კი აქამდისინ არ დიხსებოდათ. უერთი ჭირი მარტოებლიაო ნათქვამია. თუ არც ეს ომიანობა, ამ მდინარეებზე ხიდს ჩვენ კვრადეს ვერ ვნახავდით.—ანირებულად ის მოვიდა, რომ თუმიცა წასულს გაზაფხულს წინა-წლებზე მეტი წყალ-დიდობა იყო ჩვენში, მაგრამ არც ერთს ამ ხიდს არაფერი კი არ კნებოა.

გზებზეც ამ ხანებში ცოტ-ცოტათი სახე შეიცვალეს, ოზურკეთ-საბრტყდიის ვითომ მოკვანტულის გზის ორ-მოკეობა და თხრილები ცოტ-ცოტათი ამოსწორდა; ოზურ-

კეთიდან შეკვეთილს (წმ. ნიკოლოზის ციხე) მიმავალი გზა მოიკვანტა და შესწორდა; ჯარების ჩვენგან მოძრაობამ თან და თან იმატა. ერთი ნაწილი ჯარისა ოზურკეთში დაბანაკდა, სხვაც მის მახლობლად; დაიწყეს ჯარებისთვის სადგომების შენება ქალაქს გარედ; მოიკითხეს ჯარისთვის მრავალი ჩაღა, ხანაკებში დასაგებათ, ისლი სახურავათ, თივა და სიმინდი ცხენებისათვის. მოიმატა ჩაღის ფასმა და განდინენ უცბად მრავალი ჩაღის ვაჭრები (ყოფადრიაჩიკები.) ვიღას ასსოვს თავისი წინანდელი თანამდებობა: უკვლავ ჩაღის „პოდრიაღიკებად“ გასდა. განსაკუთრებით გულ-მოდგინეთ მიჭყო ხელი ჩაღის პოდრიაღს აქაურის პოლიციის სეკრეტარმა. უცბად გაიძსო იმის ეზო ჩაღის ზეინებით. ამოაბენ, ვითარცა პოლიციის მოხელემ, იმან ბძმანება გასცა, სოფლებზე ჩემს გარდა არავის ჩაღა არ მიჭვიდოსო. იყო ურმების გაწვევითელი ჭრიჭნი წინ და უგან სეკრეტრის ეზოსაკენ და იმ ქუჩას, საცა მისი სახლი იდგა, დროებით ჩაღის ქუჩა“ დააქვეს.—გაწვევითელი ისმდა ამ ქუჩაში უკრილი: ჩაღა აქეთ, ბიჭო, სეკრეტრისკენ, გონაში ორი კაპიკი! აქეთ, აქეთ! .. იდგა სეკრეტარი ეზოში და ორ კაპიკიან გონას ჭყოფდა სამ გონათ და ჭვიდდა თითოს სამ-სამ კაპიკად, რადგანაც ჯარისთვის ჩაღას გონობით ვიდულობდნენ და არა წონითა. ერთის სიტყვით ამ დროს მთელს ოზურკეთში ჩაღის მეტი არა ისმოდა რა. გაიხედავდით სადმე—ჩაღაა, გაეღამარაკებოდით ვისმეს რასმეზე—ჩაღაა, ტეტუოდით ვისმე რასმეს—ჩაღაა: ქართულათ ჩაღა, რუსულათ ჩაღა, სომხურად ჩაღა. მთელი ოზურკეთი ამ დროს ჩაღათ გარდაიქცა და მომავალი გურიის ისტორიკოსი უბჭევლათ ამ დროს „ჩაღის პერიოდს“ დააქვეს.

გურული.

(უპეღეო *ქება)

ი ვ ე რ ი ა ს ა დ ე ბ ი ვ ე რ ი ლ ი

ქუთაისი და მისი ქუჩები

(უპეღეო *)

ამას რომ გწერ შემოდის ჩემთან ერთი ჩემი „გი-ჟი“—მეგობარი; მართმევს ხელიდამ ამ ჩემს ნაჯღანსს და თავიდან აქამდის ჭკითხულობს... რას იზამ? არ

*) ივერთა № 8, 1878 წ.

მსურდა წაეკითხა; მაგრამ „მეგობარი“ იყო და რა გა-
ეწეობოდა?!.. წაიკითხა და მითხრა...

— რა უნდა ჭქმნანო? რა უნდა ჭქმნან, და გა-
ხუმდნენ.

— გი, ბატონო! უკვლანი აგი განუძებულნი აჩიან,
იყვნენ და იქმნებინან...ან-გი რა აქვსთ საყვირალი! მაგ-
რამ ზემოდ აღწერილ ამგებს მასეებისას რა ეშველება,
თუ გვანზრას და ოსტატურად არ შეჭბოსა რომელიმე
და ვისიმე ვითომ წინააღმდეგობა?! მამინ ხომ გე-
ნიოსსა ალარ დაუძახებენ, და „დედა-ქალაქშია უფროს
პოლიტიკისტრ და გადაყვანის იმედიც, მდისის ჭასრით,»
დაეკარება. თუ ეს იმედი დაეღუპა, მამინ თავიანთი გარე-
მულად დამწვედუელი ნახ-ნუხია როგორღა ანუგეშოს
და როგორღა გაჩეროს თავიანთ ეშმაკულა—გულის
ვარდად!.. შენ განა არ იცი, რას ამბობს ხალხი? «ში-
ში შეიქმს სიყვარულს და ზრახვა-მოთმინებასა.» გაი-
ტე, როგორც ვინდა!

— ეჭ, თავი დამანებე, ერთი, მამა გიცხონდება! მე
შენ იმდენად შეძომიხნდი, რომ თუ იგი გამატყინებ: მე
მინდოდა სულ ქუჩებზე ლაპარაკი, და შენ რაზედ მიუ-
ბედავ კარმა არ იცის! მაგრამ, არც ეგ ვიქმნია ცუდი.
ჩვენ შორის ესლანდელი ნალაპარაკები, ცოტად-თუ ბევ-
რად, ახსნის იმას, რომ ამისთანა «წვრილმანის» საქმე-
ბისათვის, როგორც ქალაქის ქუჩები და თხრილები, იგი
«ცხლკნებული» არ იყო მომზადებული და არც «ეპრობა-
ნებოდა» ეგეთი საქმეები; ამისთანა საქმე მას საქმედ არ
მიანდა: მას უფრო დიდი საგნები ჭქმნდა....

— ჭო, კარგი; გამიგონე! ესლა ხომ დაგიჭინე!
ვეუ ასე ვიცი შე! დიას!

— რა ნაიჩად?

— იმნაიჩად, რომ იმ «ცხლკნებულს» სხვა
საგნები ჭქმნადა, როგორც ამბობენ; მაგრამ ამ
ჩვენმა ჯერ ცხლკნებულმა ქალაქის თვით-მმართველობამ
რადა ჭქმნა? ქალაქის შინაური, საოჯახო საქმე ხომ სულ
მასზეა დამოკიდებული. მან «უნდა» იზრუნოს: ქალა-
ქის შემოსავალ-გასავლის ხეივანად და სინიდიისინად
ხმარებაზე და ქალაქის მცხოვრებლების მდგომარეობის
განკარებაზე, ქალაქის სამკურნალო პატრონობაზე თუ
გამართულია, თუ არა და გამართვაზე, ღარიბთ ქვრივ-
ობოლთ შეძრობაზე, ღარიბთ ორთავე სქესის მოსწავ-
ლთ გაჭირვების შემსუბუქებაზე, ქუჩების მოწმობაზე...

და შეკეთებაზე (ესლა გი გაკეთება სჭირდება), თხრი-
ლების მიწის ქვეშ გაყვანაზე, რომ უთავბოლოდ დედა-
ბი არ მიდი-მოდიოდეს ქუჩებზე, ქალაქის გარეგან სიწ-
მინდებზე, რომ ჭირი არ გაჭნდეს და სხვა და სხვა-
ნი...
რას აკეთებს, მართლაც, ჩვენი ქალაქის თვით-მმარ-
თველობა? ნუ თუ ჩვენ ისეთი. ბედისანი ვართ, რომ
მუდამ ოფიციალური მზრუნველები უნდა გვეყვანდნენ
ჩვენ საკუთარ საქმეშიც? ნუ თუ ჩვენი მიწის შვილი
ისეთი აღარავინ გამოჭნდა, რომ შინაურულის საქმის
თავის შემოკვლას შეეძლოს? ნუ თუ, აქ სულის სინანტი
მეფაა? ნუ თუ ჩვენის ქალაქის წვერთ, თუ საზოგად-
ლო ინტერესი არ უღელავს გულსა, თავიანთი საკუთა-
რი მანც არ ესმით? მე მათ ვერ ვიცი; მაგრამ, ვთქვ-
ნო გი, რომ იგინი ისეთივე მოკვდავი უნდა იყვნენ,
როგორც აჩიან სხვანი საზოგადოდ. მათ, როგორც
მოკვდავებს, უნდა ეშინოდესთ შიმშილის, ავად-მყოფო-
ბისა, უნდა ჭყვანდესთ ცოლ-შვილი, ნახ-ნუხი ქალი-
შვილები და, თუ ესენი არა ჭყვანთ, გულის მტრები
მანც. მამ, ჩვენ, რომელთაც მათთვის მიგვიჩივია ჩვენი
საოჯახო საქმეები, ჩვენი ქალაქის ბედი და უბედობა,
თუ არ ვახსოვართ, თავიანთი თავი და თავიანთი ნა-
ხი-ქალები და გულის მტრები მანც უნდა ახსოვ-
დესთ!...

— დიას! «უნდა» ახსოვდესთ, «უნდა» რიგინად
იქცეოდნენ...
— მაგრამ, განა ვერ გაიგო რომ რაც «უნდა» იყოს,
ის არაოდეს არ არის?! ვერ გაიგო, რომ გამოცდილება
სულ სხვას გვიმტყინებს, როგორც ბევრში სხვაში, ისე
აქც. ქალაქის თვით-მმართველობის სახელი, ეს მრავალ-
მნიშვნელოვანი და კეთილ აზროვანი უმადლესის მმარ-
თველობის მონიჭება, აქმდის უქმად მარტო ხორც-შეს-
ხმულ სიტუვად ჭჩხება, ჩვენდა საუბედუროდ! დიდ ხანს
ვიუფროთ უფრ გამოცქვეტით, დიდი სულგმკვლეობა ვის-
მანეთ, აი აგერ არის, ქალაქის სამმართველო გონზე
მოკვალ, თავის დანიშნულებაზე მოიფიქრებს, როდესმე
თავიანთი თავი მანც გაახსენდება... მაგრამ...
— კარგი, ერთი, მამა გიცხონდა! თავი დამანებე—
წადი შენთვის!
— ვითომ გეწინა რომ გამოკვებას? ვითომ შენ
ჭეიქობდი შენს მეტი არავინ ჭხედვიდა რასმეს?! შემდგა-
რი ხარ, ძმობილო: უკვლამ ვიცი, რა ამბავია; მაგრამ,
რაც უნდა სწერო, რა გამოვიდა?!

— დიას! «უნდა» ახსოვდესთ, «უნდა» რიგინად
იქცეოდნენ...

— მაგრამ, განა ვერ გაიგო რომ რაც «უნდა» იყოს,
ის არაოდეს არ არის?! ვერ გაიგო, რომ გამოცდილება
სულ სხვას გვიმტყინებს, როგორც ბევრში სხვაში, ისე
აქც. ქალაქის თვით-მმართველობის სახელი, ეს მრავალ-
მნიშვნელოვანი და კეთილ აზროვანი უმადლესის მმარ-
თველობის მონიჭება, აქმდის უქმად მარტო ხორც-შეს-
ხმულ სიტუვად ჭჩხება, ჩვენდა საუბედუროდ! დიდ ხანს
ვიუფროთ უფრ გამოცქვეტით, დიდი სულგმკვლეობა ვის-
მანეთ, აი აგერ არის, ქალაქის სამმართველო გონზე
მოკვალ, თავის დანიშნულებაზე მოიფიქრებს, როდესმე
თავიანთი თავი მანც გაახსენდება... მაგრამ...

— კარგი, ერთი, მამა გიცხონდა! თავი დამანებე—
წადი შენთვის!

— ვითომ გეწინა რომ გამოკვებას? ვითომ შენ
ჭეიქობდი შენს მეტი არავინ ჭხედვიდა რასმეს?! შემდგა-
რი ხარ, ძმობილო: უკვლამ ვიცი, რა ამბავია; მაგრამ,
რაც უნდა სწერო, რა გამოვიდა?!

— გარე, არ წასვალ, თავს არ დამხნებუბ?

-- ვარგი, წავალ. ჯღანსუ-ჯღანსუ, და ვნსოთ, რა
«სხოს თავი» გამოვიდნება. მშვიდობით!...

მღივს არ მომშორდა ეს აშენებულა! სსუბის ჩემ-
თან არავინ (თითქმის არავინ) არ შემიდის, და ესლა-ვი
დაარც მამშორდა. მაგრამ, როგორც ჰსედავთ, ეტეობა,
რომ მავსაც სტოდნია ჩუენის ქალაქის ქუჩები არც გა-
საკვირვებია. გვარც ისეთივე მხსეტიალა, როგორც მე
აბა, ერთი უფურე—ნამდვილ იმ სიტყვით უნდა განე-
რობა ბასი, რომ არ გამოქრება, რომელიც მე ესლა
მომიდის. ა, ბატონო! «მაგრამ,» თქვენს მესა ვიფიჭვი;
მიკითხულა, ჩუენი ქალაქის თვით-მმართველობის წარ-
მომადგენელთ უფრც არ გააპარტუუნეს. ჩუენი ქალაქი
დაწინა, როგორც ჰსედავთ და ან ჰსნასავთ, ისე უწინ-
დელს და კადევ-უფრო ცუდს მდგომარეობაში. ისევე
ისეთივე, და უფრო გლახაც, ქუჩები, საცა წვიმა თუა,
გაიბ-თუ არა, კალშები, თუნდ მალელიც იყოს,
წყალ-ტალასით უნდა აგვესას; დამე თუ მიდისან გვარდ
მოკლევილი ურემივით უნდა ჰსნასუნობდე. ორ ნაბიჯს
იქმ-ვითომ სწორ ადგილზე ვდგევარო, ფუხები დაამედ-
ლებიან, რომ ესლა-ვი კელირსეთ, ცოტა-ოდნად მანცა
შეუბასაო, და უცბე უფურადება ერთი ფუხი დიდი-ხნის
ცვივისაგან ამოღრმ-ვებულ-თხრილში... ნეტავი სინათ-
ლე მანცა სანიდგანზე სტემდეს ამ თხრილებს!... ქალაქის
ღამ-ღამობით განათება (ფანჩებით,—სხვით ნურაფრით
გვეგნებათ,—არ შესცდეთ!) დაწესებული ვი არის მაგრამ
ღამით რომ წესიერად ქუჩები განათონ, თქვე დალც-
ვილებო, მაშინ ჯობებში რაღა ჩავიდეს?

ესლა მომაგონდა ერთი შარშანწინდელი ჩემის თვა-
ლით ნასული შემთხვევა, რომელსაც, ნებას მომიცემთ
თუ არა, მოგასხენებო, რომ უფრო ცხ.დად წარმოად-
გინოთ ქუთაისის არსობითის საჭიროებაზე, ვისგანაც
ჯერას, უფურადლებობა. ქუთაისში პოლიციის შენობი-
დამ დაწვებული იქ—რიონის პირამდის, საცა წინა დრო-
ებში აქაურის გუბერნიის უფროსები იდგენ და საცა
ესლა განლაგათ საცოდავი აზნაურობას სახლი (დემეტო,
როგორ ორ აზნაურანად გამოვიდა! საცოდავი სახლი და
არა «სასოდავის აზნაურობის»), რომელსაც «სამეფო»
სახლს ეძნისან, რომელიც აზნაურობის ფუფით ამენდა
და რომელიც
მღიერ ,,ი.ფა.დ“ დაუჯდა აზნაურობას,—პოლიციიდან,
გამობ, დაწვებული ამ სახლის ეზოს ჰისკარამდის,
ქუჩის ორთავე მხრივ, ერთი ალაბის—თუ ცოტა მეტის
სიგანით არის გაყოფიული ქვაფენილი (ტროტუარა)
ამ ქვაფენილთ ქვე, როგორც საზოგადოდ იცინს ად-
მი, გადის ოხრილი. ეს ქვაფენილი, როგორც ვფიქ-
რობ, თავიდან პრეტელი, სწორი უნდა ჰყოფილიყო.

მაგრამ, ესლა რომ გაიაროთ, გვეგნებათ, თითქმის და-
რად გუგუთობა გამოკეთებულსაო. იმდენად არის უსლა-
ვანის დროიდგან სინაურულს გამო მოსლექილი შუა ალა-
გას, თითქმის ნამეტანი სიბერისა გამო წელში გაღუ-
ნულაო. აქა-იქ ზოგი ქვა შუაზედ გატყისილა და ჩავარ-
დნილა თხრილში ისე, რომ თუ მარჯვად არ იქენი, ან
ღამის სინელე შეგზვდა და ან სადმე დღისით ,,ვარდს“
შესვდე, და გაიტაცა შენი თვალთ ცქერა, მაშინ, ვაა
შენს მტერს! უცრად ჩავივარდება ფუხი შიგ თხრილში,
და ივისთანა მიეტა ყოველს წურბელას კაცობრიობისას,
როგორც სიწარე შენ გამოსცადო! სწორედ ასე მოხდა
შარშან წინ. ერთხელ, როცა ქუთაისში ქართულის სტე-
ნის მოყვარეთ წრე განსლდათ, წარმოდგენისათვის მზა-
დების შემდეგ დაგზრუნდით საღამო-ღამით შემოსხენე-
ბულ სამეფო სახლიდან (ის სახლი ჩვენ განვარგულება-
ში იყო მაშინ, და იქ გაიმართებდა ხოლმე თუ რე-
სულს, თუ ქართულ ენაზე წარმოდგენა), მოვდივართ,
წინ მოდიოდნენ ახალგაზდა ქალები. ერთს მათგანს
გვონა, რომ ქვაფენილზე მივდივარო, უთუოდ საფრსე
არავითარი არ უნდა შემხვდესო; რაღაცა ფუქს გაერთო.
ის-ვი დავიწვებოდა, რომ აქა-იქ ქვები ჩაქცეულია თხრილ-
ში. უცბე, არაფრის მომლოდნელს, ფუხი ჩაუცდა თხრილ-
ში; შეჭვართა; წვივი თლელის ქვის კიდეს ჩამოჭვრდა ... ისე
შეუწუნდეს გული იმას, ვინც თავის ,,ნამდვილ“ მოკ-
ლეობას სინიღისინად არ ასრულებს, როგორც ის ს-
ცოდავი (მაშინ მხოლოდ) ნაზი ანსება შესწუნდა, თან
მოულოდნელის გულის შეკრთობით და თან წვივის
ტვივილით. უთუოდ, ბოკმობისას მანცა, ბევრს გამო-
გიცდა, რა საშინელი ტვივილი იცის წვივა, თუ რასმეს
წაჭვარი, ან ზედ განი აიტევე... ეს შემთხვევა რაო-
დენიმე წლის წინად განსლდათ, და ის ქვაფენილი ჯერაც
არ არის ,,გვარინადა“ არა თუ გარვად, გაკეთებული.
თხრილები, რომლებითაც ნაწრეტი წყალი ქალაქში გამ-
კლელ მდინარეს უნდა უერთდებოდეს, ჩვენ ქუთაისში,
თითქმის, სულ მოისპო. როგორც ზევითა ვსთქვი, ზო-
გი მათგანი სულ ამოივსო, და ზოგი აქა-იქ ჩაჭვდა და
მიწა-ქვა ჩაიყრა შიგა. მოვა თუ არა წვიმა, არის ერთი
ქუჩებზე ლელები შევილი. აკერ ჰსედავ, ქუჩას შუა
რაღაც უდიერად ამოქუსს უწმინდური და ყოველ გვარის
ვაი-ვალასით შეხვებული მღვრივე წელი, თითქმის
გატს ურავრდებოდეს და ნათოფარის დათვისებრ ჰბურ-
დღულობდეს ,,შენ რომ შენს თავს გონაეფს კმასიო,

რატომ მე ჩემი გზა დამისწერა და ესრე უთავ-ბოლოდ მატარებო...?..“

იმან რაც უნდა ის იბურღდებოდეს და ისე ბრან-ზანდებოდეს, რამდენიც დაეკრებოდა; მაგრამ, უბედურ-რობა ის არის, რომ ვინც აქის მიზეზია, ისინი ან ავ-ტარსში ეარეთ სულ ან გამომწმინდებთან და ან, თუ გამომდინენ ვისმეს სანასაკად სადაზნაზოდ (სავიზიტოდ), ფაქტობრივ და მისი ჯანი, და მუსულებზე დიდი მოსახუ-რავი შალა გადაფარეული! იმით რა უშავსთ? მათთვის კარგ დარშინც კარგია და ავ-დარშინც! ეჭვ, დემოტო, დაილტვა შენი სახელა! უგულაფერი მარტო ღარიბების შესწუხებულად გაგიჩინია!... ჩვენ, ცხოვრების ტელის ტემით დანაგრული ხალხი, უდრტინკლად ვიწვევთ ჩვენს ვისერზე უკველნაირს ცრუ ტარსებს, ბუჩბიდგან მოკვლენილსაც და „ოასტატურად“ შემზადებულსაც!... მაგრამ, რა გაწუხებს?! რაც უნდა სთქვას—, „ვინ არის წამოთხვეული, ვინ არის გამოთხვეული?!...“

ამ დროს შემოვარდა სელმეორედ ჩემი გიჟი მე-გობარი უმაწვილი კაცი; დამადგა თავზე და წაიკითხა თუ არა უგანასკნელი სიტყვები, განტვიფრებით თავლებ-ში შემომარტყვდა და მეუბნება: „რა დამართნია ბი-ჭო? სასარწრეკეთილებასში არ ჩავარდეს... იქნაიუ. მუდამ იმედი! მოვა დრო; ვისგანაც-ჯერ არს, შეიტყობს ყვე-ლაფერს, და მაგვარ ტურეილად-მჭამლებს, კარბობო-ბის საუკეთესო (და არა სხუელის) სისხლის მწუწ-ნელ-წურებლებს მოედებათ ბოლო, და მათი ჩვენ თავზე ჯამაზობა მოისპობა! დრო ყველაფერს მოიტანს. სი-ნიდისი, სამართლიანობა, ჭეშმარიტება არ დაიღუბება— თავისას, ადრე თუ გვიან, გაიტანს... მშვიდობით, მე სოფელში მივდივარ: ერთი მოხუცებული დედა მუცს იქა, და, შემატუობინეს, ჭკვლებო...“

მეგონა, თუ ეს ჩემი მეგობარი გიჟი იყო. მაგრამ, როგორც ხანს, არა თუ გიჟი—ჩემზე უჭკვიანესია (ეს მინც და მინც დიდი საქმე-გი არ არის, მაგრამ...)! ახა, ერთი რა სიტყვები მითხრა! „იმედი იქნაილა!“ მართ-ლა—რომ ჩვენისაანა ხალხს უკეთესს მომავალზე უკა-სასხეულს აღმოკვინებდე რომ იმედი არა ჭკონდეს, სომ თუკ მოკვლავდა... მაშ, ისეკ შენ და ისეკ შენ, ვარ-დის ფერო იმედი!

მეორედ შესდომადის!

ბედკრულადე.

ქუთაისი.
ხუთ წელი.

ჩვენებური ქიმი

(მიხატვა)

როცა ჩემს სახლში ვარ მოწყენათა და თავლებსედაც არ მომდის რული, გუშეკლო ღარიბს... მარტო სიტყვითა— ვარ მოხარული, ვარ მოხარული! მაგრამ საქმიითაც რომ ვცდილობდე სიგლასაკიადამ ღარიბთ გამოხსნას,— ჯერეთ არა ვარ ეგრე სულელი... დემოტმა დამისხნას, დემოტმა დამისხნას!

* *

სადილის უგან გამამდღარ გუჭსედ ვიუბელო, რომა ხალხი ბედ-კრული იტანჯვის მწარედ შინა და ვარსედ— ვარ მოხარული, ვარ მოხარული! მაგრამ თუ გლასა—ვიმ თავსედაობა! — დამიწუებს ლუკმა ზურისა თხრანას, რომ მივცე იმას მე შემწეობა?!... დემოტმა დამისხნას, დემოტმა დამისხნას!

* *

გუწამლო მდიდრის ღამასა ქალსა რომ იგი სენით შეწუხებული ცრემლითა აღტობს თავის სარცელსა— ვარ მოხარული, ვარ მოხარული! მაგრამ რომ გლასა ვინმე მოვიდეს და თავის ქალის ნახვას მოხრავდეს, რომ მე შეუდგე იმის მოჩვენას?.. დემოტმა დამისხნას, დემოტმა დამისხნას!

* *

გუწამლო ყოველ გვარ სხუელობას როგორც ერთსედე მამკას მიღებული და მატვივი ვნე ძეკელს მგურნალობას— ვარ მოხარული, ვარ მოხარული! მაგრამ ვიკითხო კვალად წიგნები, ვადკვნო თავლი მეცნიერებას; მე მაგისათვის აღარ მოვცდებო... დემოტმა დამისხნას, დემოტმა დამისხნას!

* *

როდესაც ერთი „ვიზიტისთვისა“ მეილევას ერთი თუმანი ფული რომელისამე მდიდარისაგან— ვარ მოხარული, ვარ მოხარული! მაგრამ გუშეკლო მექათად ღარიბებს, უფულოთ მივეცე იმთ განკურნას... მე არა ვწულობ მაგნიარ აზრებს... დემოტმა დამისხნას, დემოტმა დამისხნას!

საზოლიტიკო მიმოხილვა

საბერძნეთი. რუსეთისა და ოსმალეთის შორის ომიანობა თითქმის გათავებული იყო და შერიგებაც მომდგარი, როდესაც საბერძნეთმა ისურვა საქმეში გაწევრა. როგორც ეტეობა—ფიჭობდა საბერძნეთი—ადმოსავლეთის საქმე ისე თავდება, რომ ჩემს არსებობას აჩვენებს ჩაღვდაც არ ჩავდებოდა და ბალკანის ნახევარკუნძულის მომავალ მოწყობილობაში საბერძნეთის ერს ჯერჯერობით ადგილი არ მიეცემოდა, თუ მე თვითონ ესლავებმა არ ამოვიღო და ქვეყანას არ შევატყობინო, რომ ბოლგარული და სლავანთა გარდა არსებობს კიდევ საბერძნეთის ხალხიც, რომლის დავიწყება შეუძლებელია.

ამ ხმის ამოღებისათვის საბერძნეთს შემთხვევაც მიეცა. ოსმალეთის ბერძნულთა შორის გაჩნდა აკრულობა და შიკვალ გვარი შეტაკება ოსმალეთთან. ოსმალეთის მთავრობა, რასაკვირველია, იძულებულ შეიქმნა გარეულიყო ამ საქმეში, რადგანაც ეს გარემოება უშფოთებდა გულს თავის საკუთარს ქვეყანას და იმ გვარ მოძრაობას უჭადიდა, რომლის შეწყობა მთავრობისთვის შეუძლებელი იქნებოდა, თუ დროზედ არ მიეღო ჯერჯერობით დონისძიება. ამისათვის საბერძნეთმა გაიყვანა რამდენიმე ჯარი საზღვრის იქით და შეიყვანა ოსმალეთის საბერძნო მარცხეში. ამისთანავე საბერძნეთის გარეშე საქმეთა მინისტრმა შეატყობინა 20 იანვარს ეს განკარგულება ყველა უცხო სახელმწიფოებს და აცნობა სხვათა შორის შემდეგი: რასაკვირველია, საბერძნეთის მთავრობა აქმდისინ ყოველ დონისძიებას ხმაირობდა, რომ როგორც აცნობებინა ოსმალეთის ბერძნულთა შორის აჯანყება. ამისთანავე ცდილობდა შეეყენებინა თავისი საკუთარი ხალხიც, რომელიც დიდად აღშფოთებულია ადმოსავლეთის საქმეთა თაობაზედ. მაგრამ მთავრობამ გერა გააწყო რა და უსრალის ქრისტიანებმა წავლეს სელი თოფ-იარაღს. სხვა ოსმალეთის ბერძნებიც ამასვე აპირებენ. საბერძნეთის მთავრობას ეს აჯანყება მით უფრო აწუხებს, რომ გარკვეულ იცის (მთავრობამ) თუ რა შედეგი მოჰყვება ამ აჯანყების დღეს, რაგი შერიგებაზედ ჩამოვარდა ლაშარაკი. ესლავ ოსმალეთის სხვა ტომთ ეძლევათ თავისუფლება და დამოუკიდებლობა, ბერძნები დიდის შიშით და შეწყუბით მოქლთან თავის მომავალს, რადგანაც ოსმალეთი

სხვა ვისდა აჭვიდებენ თუ არ ბერძნებს იმ უბედურებას რაც გადაჭნდათ მათ თავს. ამ შიშის ძალით ოსმალეთის ბერძნებმა თოფ-იარაღს წავლეს სელი იმ უფლებათა მოსაზრებლად, რომელთათვის მათ მოფლობელთ აჩავითარი უურადლება არ მიუჭრვიათო. საბერძნეთის მცხოვრებნი ოსმალეთის ბერძნებს უყურებენ როგორც თავის ძმებს და თანამემამულეებს. ამის გამო უკანასკნელთა მწუხარება იზოვის ჩვენს ქვეყანაში ცხოველს თანაგრძობას. მთავრობა იძულებული გახდა დონისძიება მიეღო და ბერძნებისათვის ყოველ გვარი უბედურება აცნობებინა. ამისათვისაც გაგზავნა ჯარი ოსმალეთის საბერძნო მარცხეშია.

შემდეგ ამისა, როდესაც ზოგიერთმა სახელმწიფომ აცნობა საბერძნეთს, რომ ამ გვარს განკარგულებას ოსმალეთი ომის გამოცხადებად მიიღებს, საბერძნეთის გარეშე საქმეთა მინისტრმა შეუთვალა უცხო სახელმწიფოებს, რომ ჩვენი მთავრობა უკანვე დააბრუნებს ჯარსა, თუ სახელმწიფოთნი სხვა დონისძიებას მოსძებნის ამვე საგნისათვის. უცხო სახელმწიფოებმა შეუთვალეს საბერძნეთს, რომ ჩვენ ვივსრუებთ ბერძნების მდგომარეობაზედ ზრუნვასა და მათ უფლებას ჩვენ გამოვსარჩლებითო მომავალ კონფერენციაში. ამის გამო საბერძნეთის მთავრობამ უკანვე დააბრუნა სამზღვარზედ გაგზავნილი ჯარი.

11 თებერვალს გარეშემო საქმეთა მინისტრმა წარუდგინა ყველა დეპუტატთა პალატს, სადაც ამ საგანზედ გამართა დირს სატრობი პასი. ზოგმა დეპუტატმა სმდურაკი გამოუცხადა მთავრობას თუ უკან რადად დააბრუნე ჯარიო. ერთმა დეპუტატმა სთქვა სხვათა შორის შემდეგი: რე ყოველთვის იმ აზრის ვიყავ, რომ საბერძნეთმა უსათუოდ მონაწილეობა უნდა მიიღოს ბრძოლაში. ამიტომ ბერძნის ჯარის შესვლა თესსალიაში მიმჩნდა როგორც ბერძნულთა იქედის აღსრულება. მაგრამ ესლავი ექვში ვარ—იქნება მთავრობამ, როდესაც ჯარის გასვლის ბძანება გასცა, წინაღვე იცოდა, რომ იძულებული იქნებოდა უკან დაებრუნებინა ეს ჯარი. საიდუმლო კრებაში მთავრობამ გამოკვიცხადა, რომ მხლელთ თესსალიაში მდგომი ბერძნის ჯარი მისცემს იქედს ოსმალეთის ბერძნებს. ესლავი გვეუბნებიან, რომ ჯარი უკანვე დააბრუნეთა. სამინისტროის მოთავემ სხვათა შორის ამ სიტყვებით გამართლა მთავრობა: განკარგუ-

დუბა ჯარის გასვლის შესახებ დადგენილ იქმნა მასინ
 როდესაც ომი ჯერ არ იყო გათავისუფლებული და არაკინა
 არ დაგვიპრეზერვა, მაგრამ ჩვენ და ჩაუბედურებათა რა
 უამრავი ჩვენი ჯარი სახლვარს გადადიოდა იმავე დროს
 რამდენიმე დროებით შერიგებს აწერდა ხელსაფ. ომი
 გათავდა და დაგრძობით მხოლოდ ჩვენ და აჯანყებულნი
 ჩვენი მომხრენი. მასინ ევროპამ გითხრა: „აგრძე არ
 არის რასაც ესაა შეკრებით. თუ თქვენს განკარგუ-
 ლებაზედ ხელს არ აიღებთ, ნურც ჩვენის შემწეობისა
 და ნურც ჩვენის თანაგრძობის იქნა ნუ გქვებათა.
 თუ ჩვენს რჩევას ატყუებთ, ჩვენი გვიანდებათ თქვენთა
 მომეტა უფლების დაცვასა. თუ არა და მატონი და-
 რებით.“ ახა რა უნდა გვექნა, სთქვა კუმუნდუ-
 რსმა.

წარმოდგა შემდეგ დეპუტატი ლომბარდსი და ამ
 სიტყვებით გამოესახა მთავრობას: «საქმი იმასია,
 რომ ჩვენ ჩვენი თავი და უფლება დავიცვათ. ჩვენი ქმ-
 უნა დიდხანს ვერ გაუძლებს იმ მდგომარეობას, რომელ-
 შიაც ამ უამრად იყოფება. ამიტომ ჩვენ საერთოდ უნდა გა-
 მოვიწყნაროთ ჩვენი გულის-ტკივილი იმას, ვინც ბოროტად
 მოგვექცა ან შემდეგში გვიქადის ბოროტობას. ჩვენ უნ-
 და უთხრათ იმას, რომ უკვლავად უწინაჟეს იგინივე შე-
 იქნებან იმ უსამართლობის მსხვერპლად, რომელიც ამოქ-
 მედებს იმას ჩვენდამი. ჩვენ უკან დავაბრუნეთ ჩვენი ჯარი;
 ევროპის სახელმწიფოებმა იგინს ჩვენის უფლების დაც-
 ვა ვინაჟერენიაში. მთელმა ქვეყანამ იცის რაში მდგო-
 მარებენ ეს უფლებანი. იგინი მოწყურნი არიან ჩვენი
 წინაშართა ისინსლით, და ჩვენც მზადა ვართ ჩვენი სინ-
 ხლის ფასად დავიცვათ იგინი. აი მათ დასცვადაც უკან
 დავიწიეთ დროებით. ჩვენ გვინდოდა დავგვეტკიცებინა
 ევროპისათვის, რომ გვწამს მისი სიტყვა და ვინდობით
 მის დაპირებას. ჩვენ გვინდოდა დავგვეტკიცებინა ევრო-
 პისთვის, რომ საბერძნეთი ვეღარ აიტანს აწინდელს
 სიტყვას; იგი უნდა სტრავრობდეს როგორც ტომი
 ან არა და ევროპამ უნდა გააუქმოს ეს წინა დღით შობილი
 სახელმწიფო. თუ ევროპა არა იქნა ამას, ჩვენ თვითონ გა-
 ვაუქმებთ. იგი გაუქმდება იმ განზრების ძალით, რომელ-
 ნიც ამოქმედებენ გვარტომთა არსებობას. მე დარწმუნე-
 ბული ვარ, რომ ჩვენი მიყვ იმ იმედით უნდა ტასტუდ,
 რომ მალე უკვლავ ქველანთა მიყვად შეიქმნება და მის
 კვირგინის ქვეშ დაასრდება ჩვენი ტომის ერთობა. თუ

ესე არ მოხდება, იგი, როგორც ჩვენ არ მოინდომებს
 გახდეს მთელსქვეყნის მასხარად. ამას ვამბობ მე იმისა-
 თვის, რომ უჩვენა მთავრობას თუ რა გვარ გამოსა-
 ხლდას მოველით მისგან ევროპის წინაშე.“ „თუ ევრო-
 პას ვსურსო, სთქვა ვიდევ ლომბარდსმა, — წავკარტვას
 ჩვენი შემკვიდრობა და სხვას მისცეს, იქამდისინ მაინც
 ნუ მივიყვანთ საქმეს რომ ევროპამ შეიძღვრა თავის გა-
 სამართლებლად თქვას ისტორიის წინაშე მკვდარი
 გზავო და უკუგვადო; არა, ისტორიამ უნდა თქვას,
 რომ ევროპამ ცოცხალი ტომი ხასაო და სული ამოა-
 თოგო. ჩვენც ამის დამტკიცება გვსურს.“

— საბერძნეთი დიდ მზადებაშია თურქე ომისთვის.
 იგი ცდილობს, რომ რაც ძალა რომ ახადია ფეხზედ
 დააყენოს და საჭიროების დროს ამოქმედოს. ამის შესა-
 ხებ ერთი ათინელი გორკესპონდენტი იწერება: „თუ სა-
 ხელმწიფოთა შორის ახალი შეტაკება გაიმართება, საბერ-
 ძნეთი დაიჭრის თავისის ჯარით რამდენიმე საბერძნე
 მარებს და იმ სახელმწიფოს მიუდგება, რომელიც მის
 სატყულობას გამოესახებდა. ამ შემთხვევაში საბერძნე-
 თი თავის მოზავს დასხვედრებს ახი ათას ჯარის გაცს,
 ათი ათასს ხომალდის გაცს. ამას რომ რამდენიმე ბერ-
 ძნები დაუმატოთ საბერძნეთი უფრო მეტის ძალის გა-
 მოყვანას შეიძლება. ესაა მთავრობა ემზადება და გან-
 ზრახვა აქვს ომში ჩადგეს ან მარტოვად, ან სხვა სახელ-
 მწიფოსთან ერთად. რაც უნდა იყოს სამინისტროის მო-
 თავის შემდეგი სიტყვები შესანიშნავნი არიან: „როგორც
 მტერს საბერძნეთს არავინ არაფრად ატყუებს, მაგრამ რო-
 გორც მოზავს — უკვლავ ხელს მოჭკადებს.“

— რამდენიმე გაუგზავნია თურქე ევროპის სახელ-
 მწიფოთათვის თხრობა საბერძნეთს დაუშალეთ, რომ
 თესსალიის, კრიტის და ეპირის (საბერძნე მარებსი რს-
 ძალეთისა) აჯანყებას ხელი არ მოუძაროსო; თუ ვერას
 გააწიებთ, თესსალიაში და ეპირში ჯარს გაგზავნიო
 და თან ხომალდებსაც მიუყოფებო გობარტ-ფაშის წინა-
 მძღოლობით. კრიტში (კანდაში) ვიდევ გაუგზავნია
 რამდენიმე ჯარი.

— ერთი ინგლისელი გორკესპონდენტი იწერებს,
 საბერძნეთიდან სხვათა შორის შემდეგს: „რამდენიმე მუხ-
 ლი იმ პირებისა (შერიგებისა) ძალიან ახლო ესებან

ბერძნების სარგებლობას და ბერძნები დიდს შეწუხებით უყურებენ მათ. ბოლგარიის საზღვრის გადაჭრის საღარიბო და ათონის მთამდე, მსჭმადინების გაკდასახლება (როგორც ისმის) ბოლგარიიდან საბერძნეთში, რომელთა მცხოვრებთ ქსურთ საბერძნეთთან შეერთება—ეველა ეს ბერძნის ტომის გაქარწყლებას ნიშნავს.“

საზრანგეთი. საფრანგეთში დაარსდა ცალკე კომისია, რომელსაც აქვს განზრახვა გამოიკვლიოს და დაიტვიჭოს ალჟირის დეპარტამენტების სარგებლობა. ამ კომისიის თავმჯდომარედ არის გამოცხადებული, რომელიც პირველ კრებაში შემდეგი სიტყვა წამოასთქვა: «საჭირო არ არის წინადადეგ იმ რიგისა და წესის მტკიცე დადგენა, რომელთაც ვაპიდლოლებთ წინ ალჟირის შესახებ საქმეთა განხილვაში და განჩივებაშია. ჩემდა შესახებ უნდა მოგახსენოთ, რომ მე განზრახვა მაქვს მტკიცედ გეცადო მიუტყვას ალჟირს მმართველობითი ცვლილება. მე მგონია ბევრსა სწორედ, სჯიან, ბასსობენ ალჟირის თაობაზედ, მაგრამ საქმე კი არა რიგდება. მოვიდა დრო დამტკიცებისა, რომ ტყუილად კი არ მიეცას ალჟირს საპოლიტიკო კონსტიტუცია, საყოველთაო არჩევანის აღმოჩენილი ტყუილად კი არ ვპოვებენ თვის ამხანაგთა შორის სურვილს ალჟირის დეპარტამენტების განკარგებისათვის. მართალი ბმანებაა, რომ საკმაოდ არ გინდობთ ალჟირს. თქვენ მიერ დადგენილმა კომისიამ კეთილი ნაყოფი უნდა მოუტანოს მომავალს. ჩვენ შემოვადივართ ამ კომისიისაში სურვილით, რომ ბოლო მოეღოს იმ უცნაურ მხედველობას, რომლის ძალით ალჟირს უყურებენ როგორც განსაკუთრებულ ქვეყანას, რომელიც მოითხოვს განსაკუთრებულ სხვა ქვეყნებისათვის უარყოფილს სახსარს მმართველობისათვის. ალჟირიც ისე უნდა იყოს მოწყობილი როგორც მთელი საფრანგეთი. თუცა ალჟირი ისე მჭიდროდ არ არის დასახლებული როგორც სასურველია, მაგრამ მასზედ იცავე უნდა ვთქვათ, რაც თქმულა სხვა დეპარტამენტებზედ: იქ სცხოვრობს ხალხი განათლებული და აღსავსე ერთისა და იმავე მიდრეკილებით, და უსვინდისა იქმება ის მთავრობა, რომელიც მოინდომებს ალჟირის ხალხის დამონებას“.

რუმინია. გაზეთის «СЪВЕРНЫЙ ВѢСТНИКЪ»-ის კორესპონდენტი შემდეგს იწერებს ბუნარესტიდან: „ერთი ნაკლებუკვანება კი აქვს რუსს: ვერ იტას მტკიცე ზავისა და თანგებობის მოპოვება. რუმინიელი, უწინდელი მეგობრები, ეხლა მტრები არიან თუ არა საშინელი, თავის მოსახერხებელი მანინი. აი კიდევ სერბიელი, გუშინდელი ჩვენი თაყვანის მტემელი: გავიდა ერთი წელიწადი და სრულიად გაუგრილდათ გული ჩვენდამი. რუმინიელი ამბობენ: ჩვენ უფრო ადრე გვინდოდა რსმალებთან ბრძოლა, იმავე დროს როდესაც რუსის ჯარმა დაიწყო თავისი მოქმედება; მაგრამ გვიათობიერებდნენ, ვკუთხებოდნენ საჭირო არ არის და თუ რამ გამოუცხადებთ რსმალებს, თქვენვე უნდა იკისროთ უკველი მისი შედეგოდა ვასუხავთ თქვენ უნდა გასცეთ. როდესაც რუსის ჯარი ჰქვანას მეროდ იქმნა დამარცხებულ, მასინ კი დაგვასურეს ჩვენს გადაირეთ დუნაიო. ჰქვანას წინ დიდის მოწიწებით მოგვებდნენ ჩვენ. როდესაც საჭირონი აღარ ვიყავით, ჩვენ შევამხინეთ აშკარა გულგრილობა. გვთხოვენ მსხვერპლს, რომელიც შეუძლებელია სავარტომო თავმოყვარობისათვის, გვთხოვენ ჩვენის სამშობლოს განწილებას“. ამ გვარი საყვედური ისმის ეხლა ბუნარესტის უმაღლეს წოდებათა შორის და მწერლობაში. მართალი საყვედურია თუ არა რს მოგახსენოთ; მაგრამ ის კი უჭკველია, რომ ამისთანავე სამდურავი ისმის ამ უმაღ სერბიაში და საბერძნეთში. მას სხ.ნს ამ საყვედურს ერთი საერთო მიზეზიც უნდა მოსდგოდეს. კარგია თუ არა ეს რუსეთის სარგებლობისათვის?

„სერბიელიც იმას ამბობენ რასაც რუმინიელი: ჩვენ გვიათობიერებდნენ; ჩვენ ვთხოვლობდით მხოლოდ მტრზე შემწობას, და ერთი კორპუსი რომ მოეშველებინათ ჩვენთვის რუსებს, ჩვენ ზაფხულშივე შევიდოდით ბოლგარიაში და რსმან-ოჟმის მხედრობას ზურგიდან დავეტეოდით. მაგრამ უკანასკნელადვე ვკავრავლებდნენ ავსტრიის შიშით. ბოლოს დაინახეთ, რომ საქმე ღამის უჩვენოდ გათავდეს და ხელდასრული დაგრხეთ,

როდესაც მთელის ატიოსველეთის ბედი წუღებოდა, და ამიტომ ანკის არ დაუგდეთ ყური და ჩვენ-თავად წავიდეთ წინ. მაგრამ ცოტა დროა დაგვჩნა ყოველის მისკრპლის მაგიერად, რომელიც დავდეთ ჩვენ ესა და 1876 წ. გვეძლევა რაღაც „სახელების გასწორება.“ რუმინისა და კი მეტი ერგო.“

ს ა მ ა რ თ ვ ე ლ ო

(ისტორიული ზეონოგრაფიული გამოკვლევა)

(შემდეგ *).

ამ გვარი საბუთები სხვადა გვაქვს, მაგრამ ზემოდ-ჩვენებულად საკმარისია. შესახებ ქართლის ცხოვრების დასაწყისის ჩვენი აზრი შემდეგია. ის შედგენილია ქრისტიანის სულით. გადავკეთთ თვალი იმის 21, 24, 39 — 40 სტრიქონებს, რომელნიც წარმოგვიდგენენ ქართლისა და თაგან დღის დავიწყებას, ისრაელებს ეგვიპტით გამოსვლას, მოგვების მისვლას იერუსალიმში, ქრისტეს-შობას, ცხოვრებას და ჯვარცმას და თქვენ დარწმუნდებით, რომ ამ გვარად წერა წარმართის მიერ შეუძლებელი იყო. ძნელია ნამდვილად იმ დროს აღმოჩენა, როდესაც ქართლის ცხოვრების დასაწყისი უნდა იყოს შედგენილი. ჩვენის ფიქრით უეტყვია მხოლოდ, რომ ის შეუდგენიათ მამინ, როდესაც ბერძნულ გავლენას ემონაკებოდა სომხური ენა და ლიტერატურა. ეს გავლენა თვით ქართლის ცხოვრებაშიაც სჩანს. ამ შემთხვევაში, ბროსესს შენიშნით, არ შეიძლება განკვირებას არ მივცეთ ქართლის ცხოვრების მამათ-მთავართ სახელების ბერძნულმა ფორმებმა, მაგალ. თარგამ-ოს, ქართლ-ოს. მტხეთ-ოს, გარდაბ-ოს. აქ მიჩვენის ანუ მურვანის მაგიერ იხმარება მიჩვენ-ოს, მურვან-ოს. ქურთისტიანის მთის ქედი სახელ-წოდებულია ორეთად, რომელიც ბერძნულად ჭნიშნავს მთას. ალექსანდრე მაკედონელის გამხდრების მოთხრობაში მოხსენებულია ბერძნული სიტყვა პროტატოს, რომელთაც ქართლის ცხოვრება ბერძნულ მხედართ უწოდეს¹⁷⁾. ეს გავლენა, როგორც ქვემო სტრი-

ქონები დაგვარწმუნებს, მოქმედებდა საქართველოზე სომხეთით. სომხეთში გავრცელებული ყოფილა ძველადვე ორი ენა—სირიული ანუ უკად სირიაკული და ბერძნული. სომხური ისტორიული მოთხრობები უწიწრათ მე-IV საუკუნემდე სიცილეებს-მარ აბას კატინას, ლერუსას, ბარდუსანს, ბერძნებს—აგათანგს და სხვ. ¹⁸⁾ მე-V საუკ. წმ. მესრობს შეუდგენია, მოსე ქორენელის თქმით, სომხური ანბანი და თვით ქართული სურთხრები ¹⁹⁾ და მხოლოდ ამის შემდეგ დაუწყვიტთ სომხებს საკუთარს ენაზე წერა: მესრობის მოწაფენი შესდგომიან სამლო წერილის თარგმანს ბერძნულიდან ²⁰⁾. იმათ შორის გამოჩენილი სომხის მწერალია მოსე ქორენელი, რომელსაც დაუწყია ვრცელი „ისტორია სომხეთისა“, დათუქნებული უმთავრესად ბერძნების საეკლესიო მწერლებზე და მეტადვე კესარის ეპისკოპოსის კასევის თქმულებაზე. მოსე ქორენელი ცხოვრებდა იმ დროს, როდესაც საქრისტიანო მამატიანენი ყველა ხალხთ გავრცობას იყარებდნენ „დაბადების“ გარდამოცემასზე. ამ წყაროზე აუშენებიათ მოსე ქორენელს სომხეთ შთამომავლობა და ქართლის ცხოვრებას ქართველის ტომის მომდინარეობა ²¹⁾. ამ უკანასკნელს შემთხვევაში ცხადია სომხეთის მწიგნობრობის გავლენა ქართლის ცხოვრებაზე. აი ამისი უმთავრესი საბუთი. მარ აბას კატინა ამბობს: «ამენაგის მამა ჭაიკი შთამომავლობდა თორგომისაგან და იათეტი-გან²²⁾, მოსე ქორენელი: „იათეტი ჭაიკი გომერი, გომერმა თირასი, თირასმა თორგომი, თორგომმა ჭაიკი, ჭაიკმა არმენაგი²³⁾ ქართლის ცხოვრება: „თარგამოს მამა სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვავრელთა, ჭერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიანთა იყო მე

¹⁸⁾ Victor Langlois, Etudes sur les sources de l' Histoire d' Arménie de Moise de Khorene—Mél. Asiat, t. IV, livr. 3, p. 295.

¹⁹⁾ Collect. des hist. arm. II, 162.

²⁰⁾ Mél. As., IV, livr. 3, p. 295.

²¹⁾ Renan, Hist des langues sémit, 27; V. Langlois, Collect., I, 16—Mél. Asiat, IV, livr. 3, 310—311.

²²⁾ Langlois, Collect., I, 16—17.

²³⁾ Ib., II, 58.

«ივერია» № 8, 1878 წ.
¹⁷⁾ Hist. de la Gr.—Intrad. et tables p. XXXIII

თარშისა, მისა ავანანისა, მისა ნოქსა²⁴⁾. უეჭველად, რომ სომეხნი თავიანთ შთამომავლობას უგავშირებენ ნოქს თირასით, ქართველნი თარშისით, რომელიც არის იგივე თირასი და რომელსაც „დაბადება“ არ მოიხსენებს. ამასთანავე სომეხების თარგომა და ქართველების თარგომასი არის ერთი და იგივე ფორმა, მაშინ როდესაც უველად დანაშთენთ ტომთ ფორმას თოდორმა. უეჭველად, რომ თირასი მოგონილია სომეხების მწერლებსაგან და მითვისებული ქართლის ცხოვრებისაგან; თვით ქართლის ცხოვრების პირველს შემადგენელს დაუგავშირებია ქართვლთ შთამომავლობა სომეხების შთამომავლობასთან. ამ აზრის დასამტკიცებლად ვიტყვი, რომ არც მარხას კატინა, არც მარხე ქართველი არ იხსენიებენ ქართვლ ტომს თარგომას შთამომავლობად; მაშასადამე თვით სომეხნი არა ჰხადიან იმათ თავიანთ მონათესავე ტომად. მათ ერთგვარ ტომობას ჰმეწოდებენ მათნი მწერალნი მხოლოდ მე-XIII საუკ., ესე იგი სიუნის ეპისკოპოსი სტეფანოს ორბელიანი და ვარდან დიდი, მაგრამ ესენიც ამ თქმულებას აფუძნებენ, იმათვე სიტყვით, ს. ქართველთ სწინაგებზე²⁵⁾. ერთი უმთავრესთა საბუთთაგანი თუ რომელი ტომი რომელ ტომთან არის ნათესავურად დაკავშირებული არის, როგორც კიდევ გვიჩვენებს ლინგვისტიკური გამოკვლევა ენებისა. ლინგვისტიკის მხრივ საფუძვლიანად არის შესწავლული მხოლოდ სომეხური ენა და დასკვნილია, რომ ის წამომადგარა იმავე არიულის ძირიდან, რომელსაც ეკუთვნიან ზენდური, სპარსული, ოსური, ქურთული და ავგანური²⁶⁾. აქვე უნდა ვუხსენოთ მკითხველს, რომ ქართული გვარის ენების გვარგაფიული მდებარება შეიცავდა ძველად მთელს ზემო ბასსეინს მტკვრისას დელე-მინდვრებით-ნრდილოეთად არაგვისას, სამხრეთით ხრამისას ანუ ქრცისას, დებედისას და ასტაფისას, აღმოსავლეთით—

აღმოსავლეთით—ქარხისას, ჩრდილო-დასავლეთით—ბასსეინს რიონისას და იმის შტოებს ვიდრე გავრამდე²⁷⁾. ამ სივრცეზე ყოფილა გავრცელებული ქართულის ენების გვარი, რომელსაც, ქართლას ცხოვრების აზრით, შეადგენდნენ: ახლანდელი ქართული, სვანური და ლაზური მეგრულითურთ. სვანები მეგრებდნენ იქვე, სადაც ცხოვრობენ ახლაც. ლაზურ ენას სჭირა მთელი შავი ზღვის პირი ეუბანიდამ მოყოლებით ვიდრე ტრაპიზონის თემამდე და თვით ტრაპიზონიც²⁸⁾ ესე იგი მთელი ის სივრცე, სადაც ჩვენ დრომდე ბინდობდნენ ანუ ბინადრობენ ჩრქეხნი და აფხაზნი, გურული და ლაზნი ანუ ჭანნი, რომელნიც მეგრელებად ირცხებიან ქართლის ცხოვრებაში²⁹⁾. ამას წინადა ამ ენების გვარ-ტომობას უგავშირებდნენ არიულს ანუ ინდოევროპულს ენებს—ზრახსე სომეხურს, ბოზში სანსკრიტულს ორივე ეს აზრი უარ ჰქვეს უგანასენელს დროს და უფრო მაქს მილლეჩის აზრს დაემყარებენ, ვითამც ქართული ენები შეადგენდნენ ტურანულს გვარის ჯგუფს³⁰⁾. ეს უგანასენელი აზრიც საუკუნოდ მიანიათ უფრო ლინგვისტებს ვიდრე, არსეოლოგებს. ტურანულს მომდინარეობას ქართველებისას არსეოლოგები იმაზე აფუძნებენ, რომ ტურანულნი ძველის ძველად არიანთ გამოსულნი საშუალო აზიიდან და გავრცელებულნი, ესე იგი იმ დროს, როდესაც იმათ ფიქრით ქართველი შთამომავლობა დამკვიდრებულა ძვირე აზიში³¹⁾, როდესაც არიულნი და იმათ შორის თვით სომეხნი ჯერ არ სჩანან.

თუ მკითხველისათვის საჭიროა ცხადი საბუთები სომეხების მწერალთ გავლენისა ქართლის ცხოვრებაზე, — სპარსეთის გაულებას შემდეგ გამოვიკვლიეთ, — აი რამდენიმე უმთავრესი საბუთი. შეუთანასწორეთ ქართლის

24) ქართლ.-ცხ., 15.
 25) Hist. de la Géor., I, 16 n 1.
 26) Ern. Renan, Rapport sur les travaux du Conseil de la Société Asiatique pendant l'année 1867—1868—Journal Asiatique, juillet août 1868, p. 56, 64. — Abel Hovelacque, La Lionquistique—Bibliothèque des sciences contemporaines, Paris, 1876, p. 218.

27) Hist. de la Géor., II partie, 2 livr.—Introduction et tables, p. III.
 28) Hist. de la G., I, 18, 56.
 29) Ibid., 56.
 30) А. Цагарели, О грамматической литературѣ грузинскаго языка, СПб. 1873 стр. 63—73.
 31) Maspero, Hist. ancien, 236, 238, 398.— Jules Soury, Revue des Deux Mondes, 15 oct. 1873, p. 909—910.

ცხოვრების გარდამოცემა ჭაივის დასასლებაზე მასისის ბირად და თვით ბრძოლა თარგამოსიანთა ნებროთთან მარ ახას გატინას თქმულებას იმავე საგანზე³²⁾ და თქვენ უმჯობესად დარწმუნებით, რომ ქართლის ცხოვრებას ეს ცნობები გამოუყრებია მარ ახას გატინას თხზულებიდან და ეს ცნობა იმას კიდევ შეუცვლია. თვით ფარნავაზ მეფისაგან შემოღებული პალიტიკური წესდება და დამყარება სასპატრასი და სერისთავოებისა მოგვარებებზე ვალახსავის მიერ დაფუძნებას სომხეთში სასატრახოებისას³³⁾. როგორც ქართლის ცხოვრება, აგრეთვე მასე ქართველი ძველადვე უჩვენებენ არმანის ტამარს—პირველი მცხეთის მახლობლად, სადაც იყო ქართლისის სასაფლაო, მეორე ანის ქალაქში, სადაც სომხეთის მეფენი არშვიდნი იმარსებდნენ.³⁴⁾ ქართლის ცხოვრების თქმით ქართველი ძველად უკუდასა სტამბდენ და საფლავი არა იყო. მასე ქართველი ძვედრის ტამარ სომხებისაგან არ იხსენიებს, მაგრამ ამტკიცებს, რომ ივინი უვიშაპუს (გეშაპუს) უმსხვერპლადნერა ქალწულ ქალებს და უმანკო ტახტებს³⁵⁾. ქართლის ცხოვრების ნაშბი წმ. რიფსიმეს ძეგანზე დიოკლიტანე იმპერატორის მიერ და ტირიდატ მეფის უკუდა შეცვლა გამოკრებულია ავანთანვის თხზულებიდან (მე-IV სსუკ.)³⁶⁾.

შეუძლებელია, რომ რამე ისტორიული მნიშვნელობა მაუთვისოთ ქართლის ცხოვრების თქმულებას ქართულთ შთამომავლობაზე და იმათ პირველს ისტორიაზე. ჩვენის ფიქრით, ქართლის ცხოვრების დასაწყისზე იგივე უნდა ითქვას, რაც მეცნიერს რენანს უთქვამს მასე ქართველზე. რენანი ამბობს: „ამ მწერლის მოთხრობა სხვა არა არის რა, როგორც უმართებულად არეული მოთხრობა ბიბლიისა და ელლინებისა აღმოსავლეთის ისტორიის ძველ დროებზე“³⁷⁾. ამ შემთხვევაში უფრო

აი რა უნდა ვიქონიოთ მხედველობაში. როგორათა ცარდამოცემა ბიბლიისა და ქალდეა-ასსრიელთა, აგრეთვე ძველის ელლინებისა ჩვენ ტომზე ერთი მხარეს თითქმის ეთანხმებიან; თვით ახალი ანსელოგიური გამოკვლევა ცხოვრებას ამ თქმულებას. რასაკვირველია, ბუკრი დროს კიდევ საჭარო, ვიდრე უგანსაგნელი სიტუგა ითქმოდეს ამ საგანზე, მაგრამ ის ვი არ უნდა დაივიწყოთ, რომ ხსენებულთ უცხო-ტომთ იციან სახელწოდება კოლხებისა, ტრუალისა ანუ ტიბარენებისა და მოსხებისა. ამ სახელწოდებათა შორის მხოლოდ კოლხიდას იხსენიებენ იშვიათად სომხეთის ძველი მწერალნი. ქართლის ცხოვრებაში არც ერთს ამ სახელწოდებათაგან არა ვპოულობთ. ვინაა ამისა არც ქართლის ცხოვრებაში, არც სომხეთის მწერალთ არ იციან უძველესი საცხოვრებელი ჩვენის ტომისა, მაშინ როდესაც ამ საცხოვრებელს უჩვენებენ ქალდეა-ასსრიელნი და ელლინი.

ჩვენ აქ იმას არ ვამტკიცებთ, რომ ძველი გარდამოცემა ქართლის ცხოვრების სრულებით ზღაპრული იყოს. ჩვენი აზრი ის არის მხოლოდ, რომ ქართლის ცხოვრების პირველი შემადგენელი დომანაკებულნი ჭყოლია სომხეთის მწერლობას; მაგრამ გავსე ამ შედამქმედებისა ქართლის ცხოვრებას არ არის მთლად უარსაყოფელი: ის წარმოგვიდგენს ზოგიერთს თქმულებას, რომელიც ნამდვილ შემთხვევას შეიცავს. ამ გვარნი შემთხვევანი არიან: დასახლება საქართველოში სხვა და სხვა უცხო-ტომთა, მაგალ. ურიათა, თურქთა და ელლინთა; აგრეთვე საზნო ბრძოლა და იმათგან დასახლება ოსებისა ჩრდილო-კავკასიად. ეჭვი არ არის, რომ საქართველოს ურინი ძველის-ძველადვე უნდა იყვნენ ამ მხარეში დასახლებულნი, როგორც ამას ვმოწმობენ ისტორიული და ანსელოგიური საბუთები³⁸⁾ ზემოხსენებულთ თურქთ შთამომავლობად ჭსადიან ორბელინთ გვარს³⁹⁾. ელლინების კოლხიებზე ჩვენ მხარეში ამას წინად გვკონდა საუბარი, მაშასადამე ამ შემთხვევაში

32) ქართლ.-ცხ., 19.—Langlois, Collect., I, 18.
 33) ქართლ.-ცხ., 31.—Collect., I, 46, II, 26.
 34) ქართლ.-ცხ., 19, 20, 32 —Collect., II, 106.—
 Н. Эмина, Очеркъ религии языческихъ Армянъ, Москва, 1864, стр. 16
 35) ქართლ.-ცხ., 25.—Очеркъ религии 37.
 36) ქართლ.-ცხ., 69, 70, 75.—Collect., II, 139—
 142, 150.
 37) Hist des langues sémit., 42. n. 3.

38) მაგალ. ერთი ქვა ებრაულის წარწერით, რომელიც მცხეთის სამთავროს სასულაოში იპოვეს და რომელიც, როგორც გვარწმუნებენ, გეოგნის 589 წელს ქრისტეს წინად. ამ. Баградзе, О до—исторической археологии, стр. 37.—ქართლ.-ცხ., 25.

ეჭვს ადგილი აღარ აქვს. აქ მხოლოდ დაგურთავთ, რომ როგორც ქართლის ცხოვრება ჭმარობს, ბერძნები და ქართველები ურთიერთ-შორის უფრო დაკავშირებულნი შეგობრულად და პირველნი უკანასკნელთ ბრძოლაშიც უმადობდნენ⁴⁰). ესეც უნდა ვთქვათ, რომ ორიენტალისტი ყოფილ სენ-მარტენი დიდს ისტორიულ მნიშვნელობას მისთვისებს ჩვენ გარდამოცემას ბერძნებსზე. იმის სიტყვით, „ბერძნების მეისტორიოთ არ დაუტოვებიათ არავითარი ცნობა, რომ იმათ გოლონიებს შავის ზღვის პირად ჭქონიუთ ბრძოლა კავკასიელებთან. მხოლოდ ქართლის ცხოვრებისაგანა გვაქვს გარდამოცემული ეს ცნობა, რომელიც წარჩინებული და უეჭველი ჭეშმარიტება არის“⁴¹). ამგვარსავე მნიშვნელობას მისთვისებენ ევროპელები მეცნიერნი თვით იმ გარდამოცემას ქართლის ცხოვრებისას, რომელიც შეეკება საზარებს და ოსებს⁴²).

(უკიდვე ოქება)

ზვილი მოხუცაშულის ბაზისი

(უკიდვე *)

VI

მეთის სრასასხლეში ხმაურობა მიჭსწუდა და უკვლას მწუხარების თერი დაედა; ისინი, რომელნიც ამხიარულებდნენ აჭურობას, ესლა შორს იყენენ; მხოლოდ იშვიათად კი მეჩანგები მოვიდოდნენ ხალე და გალობით ადიდებდნენ სახელს და გაყვარობას, რომელნიც სერბიელთ შეიძინეს ასაღს ბრძოლაშია.

კრინს ისმენდა ამ სიმღერებს მეჩანგებისს, ხშირად მამის სახელსაც გაიგონებდა ხოლმე, ქებით სიმღე-

*) „ივერია“ № № 6, 7, და 8 1878 წ.

39) Hist. de la Siounie, I, 210—212.

40) ქართლ.-ცხ., 23 პერიგნ. 8.

41) Mém. sur l' Arm, II, 190 n.-e.

42) Dubois de Montp. Voyage, II, 25—26; IV, 354—362.—V. de Smart., Recherches, 149—152.

რში ჩართულს, მაგრამ ყოველს ამ ქებას გულ-გრილად მიიღებდა; ერთი მარცვალი ტრემლიც არ წამოსდენია თვალთაგან. ხოლო როცა ჭაბუკმა მომღერალმა ერთსელ დაიწყო ქება და დიდება რადიშის გაყვარებისა, მამინ კი კრინას აუთრთოლდა გული და წამოჭყარა თვალთაგან ტრემლი.

მომღერალი ამას მოსთქვამდა.

კრინის ჰერანგზედ ტემით შუბნი ზე იმსხვრევიან, სისხლში მოსკრილ ხმალთაგან ნაჰეწკალინი ტვივიან... .. უწყალოდ სრვენ ცხენს და კაცს შუბები და ისარნი, ცხენთაგან ძირს ტვივიან იუნაგნი, მხელარნი.

აჭა მოჭჭრის რადიშა, მტერს არღვევს ვით გემი ზღვას. მაგრამ უწყალო სელი გულში უმიზნებს ისარს, მოსვდა და, ვაი დემართო, ის ჭაბუკი გაყვარე გადმოკვარდა ცხენიდან....

მეთის ქალმა ვეღარ შეჭსძლო შემდეგის მოსმენა: სასე გაუფიქრდა და დაეცა გულშემოყრილი.

ჯარი შინ დაბრუნდა.

მეთის სასახლეში დიდი ნადიმი გაიმართა. შიკრიბნენ იუნაგნი, რომ მეთის სელიდამ მიიღონ ჯილდო გაყვარებისა. ხოლო მათ შორის არ იყო იგი, ვისთვისაც მეთის მოემზადებინა ყველასზედ უკეთესი და უწარჩინებულესი ჯილდო—სახელდობრ, ხმალი მოჭედული აღმასუბითა და ძვირფასის თვლებითა. იმ დროს იმისთანა ხლმებს ატარებდნენ მხოლოდ მეთენი და სპასალარნი.

ეს ჯილდო ამორჩეული იყო თვით მეთის ქალისაგან, რადგანაც წინადვე ჭტრმობდა ვინც იქნებოდა მისი ღიჩსი. კრინას დიდი ხანია უნდოდა გაემუღებინა თავისის მამისთვის სახელი მისი, ვინც ეგრე მხურვალედ უყვარდა; უნდოდა გაემუღებინა, რომ სიკვდილს ვიჩრეკ და იმის სიყვარულის დავიწყებას კი არაო. კრინს თერ-მკრთალოდ იყო როგორც ზამბახი და სხვილი ტრემლი ჩამოჭსდიოდა მარმარილოს ღოყებზედ.

— დეკრთო ჩემო! ნუ თუ რაში მიმიკლეს!... თხოვრათ და კანკალით ამბობდა ნელის ხმით კრინა.

— იგი აღარ არის, არა! ერთმანეთს ჩუმად ეუბნებოდნენ იუნაგნი, რაშიდამ დაბრუნებულნი.

— ის ცოცხალი არ უნდა იყოს, არა! ამბობდნენ მწუხარებით დიდებულნი, რომელთაც ენახათ გალომე-ბული ვაჟცოკაბა რადიშასი.

მეფე წამოდგა ფეხზედ ტახტიდამ და გადავიდა რა შეწუხებული თვალი ეკვლას, ბჰანა:

— სად არის იგი, რომელმაც დაიშასურა ეკვლას-ზედ უმადლესი ვიღღა? რომელიც ყოველთვის იქ იყო, საცა მოსისხარი ხმალი მტრისა უფრო ძლიერ მოქმედებდა! რომელიც სასკლავანის ვაჟცოცოებითა გაუსწორდა თვის წინა-პარათა! ვინ არის იგი? და რატომ არ არის იგი დღეს ჩვენთან?

— იგი რადიშა, შვილი მოხუცებულის გამზისა, უხასუსეს მოხუცთა დიდებულთა, რომელთაც შურდათ, რომ რადიშამ მათს შვილებსედა უფრო დიდი სახელი იმკვინა.

ამ სიტყვებსედა მოიღრუბლა მეფე თითქო ბნელი ღრუბელი მოადგა შუბლზედა. კრინამ მწუხარებით ხაჭკიდა თვალი, ვამოვიდა დაბნაზიდა და წავიდა ცაღვე, რომ თავისუფლად მიეტეს თავისის სეკდის ცრემ-ღსა.

ამ დღიდან მეფის ქალმა დაიწყო ჭკნობა, როგორც ნაზმა ყვავილმა. იგი თავის მოხალეებს აღარ ელაპარაკებოდა ისე მსიარულად როგორც აღარკვი; აღარ იცინოდა; აღარავისთვის არ შეუჩივლია თავისი გულის-ტვი-ჯელი და ნორჩ გულშივე ჭკლავდა კვნესას და ოსუ-რასა.

მოხუცი მეფეც ჭწუხდა, რაკი ხედავდა რომ მის მამის-ერთა ქალი დღე და დღე სახეთქსავით დნება რაღაც უცნაურის ვაჟშინისა გამო.

ერთხელ მეფე ფეხთ უჯდა კრინას, ავად-მყოფად მოლატეს. კრინას ეძინა: მისი სახე ზამბახზედ უფრო ფერ-მკრთალი იყო. ცრემლი ჩამოჰსცვივდა ბუბერს ძამას თვალთაგან, მძიმედ ამოიოხრა და აკოცა ფერ-მკრთალს შუბლზედ თავის საყვარელს ქალსა. კრინას გამოეღვიძა,

ისევე ბურწანში იყო, რომ დაინახა თავისი მტრადი მამა და წყნარის ხმით წამოჰსთქვა:

— შენ რადიშა არა ხარ!... გამეტყუე, გამეტყუე!... მე მატრო ის მიყვარს!... რადიშა მოუკლავთ!... მტრ მინდა მოკვდე!

მეფის ლაყაზედ ცრემლი თითქო გაყინდა; მეფე ხან ფითრდებოდა, ხან წითლდებოდა; მსწრაფელ წამოდგა და წავიდა იმ განზრახვით, რომ თავის დღეში აღარ ინახულეს თავისი ქალი, რომელსაც შეუყვარებია შვილი მოხუცებულის გამზისა.

(შემდეგი იქნება.)

გ ა ნ ც ხ ა დ ე ბ ა

ისცილება ქ. ტფილისში ყველა წიგნის მალა-ზიებში:

- სალამური, ანუ ლექსთა კრება, ფასი . . . 10 კ.
- ანუშა ბატონიშვილი, ისტორიული მოთხრობა გრ. რჩეულთათვის, ფასი 20 კ.
- გოგია მამანაშვილი, ლექსები ავ. წყნეთისა, ფასი 5 კ.
- ალმანახი, შედგენილი გ. თუმანიშვილისაგან, ფასი 40 კ.

გამოვიდა და ისცილება «სოლი ვიტირო თუ ფული?»

კომედია ალალო თუთაევისა

ისცილება: ქალაქში—ყველა წიგნის მაღაზიებში და ალექსანდრე ჯიმშეროვთან, თელავს—იოსებ გუზმანა-შვილთან, ქარელს—დავით ქვრიანაშვილთან, ხაშურისა და ბეჟათუმნის ბუჩქტში, სურამს—ზაქარია ანუწოვ-თან, ქუთაისს—იაკობ რაჭანოვთან და სკ. ცეკვაძეს-თან, ფოთში—ელისაბეგ ბაბალოვთან, ცხინვალს—თ. ივ. თავაძეთთან, საქაშეთს—თ. ნიკ. დიასამიძესთან, მეჯ-ერისხევს—მასწ. მოსე ნათაძესთან, გორში—სტ. ზო-მაკეთს და თვითონ ავტორთან.

ხენჯარის გამსესხებელ-შემნახველის ამხანაგობის 1877 წლის ანგარიში

ა-ს იანვრის 1877 წელს იყო:

	მან.	კ.		მან.	კ.
წილადი ფული	1,53	25	გასესხებული	1,375	—
სასარგებლოდ შემოტანილი	55	—	ნაღდი ფული	27	51
წმინდა მოგება	94	26			
ჯამი	1,402	51	ჯამი	1,402	51

1877 წელს

შემოსავალი:

	მან.	კ.
წილადი ფული	1,475	85
სარგებელი დაჭ. გასესხ. დროს ანუ ახადის	487	31
ვადის მიჯ. დროს	11	86
ჯარიმა	2,556	—
დაბრუნებული სესხები	758	—
სასარგებლოდ შემოტანილი	1,260	—
ნასესხი შემდგომ აღებული	19	7
სათადარიგო თანხა	5	42
სხვა და სხვა შემოსავალი		
ჯამი	6,573	51

გასავალი:

	მან.	კ.
წილადი ფული	5	40
მოგება 1876 წლებზედ მიცემული	—	12
გასესხებული	5,206	50
სარგ. დაბრ. ვადაზე წინათ გარდა სესხ.	10	60
სასარგებლოდ შემოტანილი	435	—
სარგ. სასარგებ შემოტანისათვის	4	52
ნასესხი შემდგომ აღებული	700	—
სარგებ. ნასესხებზე მიცემული	65	—
სამართველას ხარჯი	23	30
აღებ-მიცემობის გასავალი	19	7
ჯამი	6,169	51

1-ს იანვარს 1878 წელს არის:

	მან.	კ.		მან.	კ.
წილადი ფული	2,723	70	გასესხებული	4,025	50
სასარგებლოდ შემოტანილი	678	—	ნაღდი მოგება	431	51
ნასესხები შემდგომ აღებული	560	—			
სათადარიგო თანხა	19	7			
წმინდა მოგება	476	24			
ჯამი	4,457	1	ჯამი	4,457	1

საზოგადო ყრილობის გარდაწყვეტილებით ,, ,, იანვრით 1878 წელსა

	მან.	კ.
წესდ. 70 მუხ. სათადარიგო თანხა	47	84
წილად მოგება, რომელიც ირიცხებოდა 1-ს იანვარს 1877 წლისათვის	375	20
სარგებ. მისაცემი სასარგებ. შემოტან. და ნასესხების ფულებისა და გასაღიდელებად 1878 წლის მოგებისა	52	50

თავსმჯდომარე რჩევისა: ალექსანდრე ჯაყელი.

რჩევის წევრნი: {
 ალექსი შარაშიძე.
 ონისიმე ძოწენიძე.
 გიორგი ყიფიანი.

გამგებლობის წევრნი:

{
 თ. კოსტანტინე ყიფიანი.
 მინა გიორგობიანი.
 დავით ნანუკოვი.